

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЕТИЧНІ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОКУРОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізуються етичні стандарти прокурорської діяльності. Наголошується на необхідності забезпечення спадкоємності, послідовності й системності соціально-психологічних засад формування етичної поведінки майбутніх юристів-правників шляхом запровадження у вітчизняних вищих навчальних закладах етичних кодексів студентів (т. з. етизація освіти). Наводиться досвід США та Польщі в цій сфері.

Ключові слова: прокурор, етичні стандарти, вища освіта, правознавство, етичні кодекси студентів.

В статье анализируются этические стандарты прокурорской деятельности. Акцентируется необходимость обеспечения преемственности, последовательности и системности социально-психологических основ формирования этического поведения будущих студентов-правоведов путем внедрения в отечественных высших учебных заведениях этических кодексов студентов (т. н. этизация образования). Показан опыт США и Польши в этой сфере.

Ключевые слова: прокурор, этические стандарты, высшее образование, правоведение, этические кодексы студентов.

The article analyzes the activity of the prosecutor's ethical standards. It emphasizes the need to ensure continuity, consistency and systematic socio-psychological basis of formation of ethical conduct future law students by implementation of domestic higher educational institutions codes of ethics students. The experience of the United States and Poland in this sphere.

Key words: attorney, ethical standards, higher education, jurisprudence, codes of ethics students.

Європеїзація прокурорської діяльності й визначення її параметрів, які дозволять відносити її до ефективної, є важливим пунктом розробки наукової концепції реформування правоохоронних органів. При цьому слід враховувати, що недостатнім є створення лише нових законодавчих та фінансових засад реалізації прокурорської влади, важливо забезпечити її потужну ресурсну базу – людський потенціал. Адже функціонування органів прокуратури здійснюється завдяки її кадрам, які мають бути наділені свідомістю та волею, що дозволяє вести мову про прями́й зв'язок між особистісними якостями прокурорських праців-

ників та ефективністю їх діяльності як свідомої, цілеспрямованої та вольової.

Так, Стандарти професійної відповідальності, основні права та обов'язки прокурорів, прийняті Міжнародною асоціацією прокурорів 23 квітня 1999 р. [1, 122–124], у частині професійної поведінки прокурора зобов'язують його: завжди підтримувати честь і гідність «мундира»; поводитися професійно, відповідно до закону, етики, професійних правил; завжди бути чесним та дбайливим; бути поінформованим про розвиток права; намагатися бути послідовним, незалежним та неупередженим; завжди захищати порушені прав встановленим законом по-

© Червякова О. Б., 2015

рядком, зокрема, впевнитися в тому, що були виявлені усі пом'якшуючі обставини в діях обвинуваченого; завжди захищати інтереси суспільства та слугувати їм, поважати, захищати та підтримувати загальну концепцію прав та гідності людини.

Перші кроки щодо добору «нових облич» – кандидатів на службу до органів прокуратури вже зроблено: новим Законом «Про прокуратуру» кардинально змінено порядок зайняття посад в органах прокуратури, чим здійснено спробу зламати хибну практику закритої системи добору кадрів, шляхом запровадження відкритих й конкурентних засад (т. з. «природний відбір»).

Втім не можна не визнати, що зазначені заходи самі по собі не можуть гарантувати суспільству якісну роботу прокурора, оскільки існує вірогідність їх нейтралізації особистими якостями прокурора, в особі якого відображається загальне та особливе. Якщо загальне – це те, що одноманітне у прокурора та інших представників суспільства, юридичної спільноти, то особливе – це його індивідуальність, унікальність, що відрізняє його від інших. Вочевидь, що суспільство зацікавлене в тому, щоб кожен юрист додержувався правил співіснування, поважав звичаї, традиції, мав високі моральні якості, шанував загальнолюдські моральні ідеали, цінності та втілював їх у життя. Відомий теоретик права П. Г. Виноградов, наголошуючи на вимогах високої моральності до правознавців, ще на початку ХХ ст. писав: «...проголошувати, застосовувати та виконувати право, можливо, є більш складним та великим мистецтвом, ніж організувати армію, будувати, вигравати битви» [2; 5]. Тож висока професійна майстерність прокурора у поєднанні з моральністю є найважливішою умовою ефективності його діяльності та й усієї прокурорської системи.

Проте потреба нашої держави в особистостях в прокуратурі, які не стільки

проголошують зухвалі ідеї, а й здатні за професійними та моральними якостями організувати її роботу, сприймати та втілювати в життя сучасні європейські ідеї правознавства, сягнула критичної межі. Тому наразі цілком логічною є потреба підвищення рівня добросовісності прокурорів, запровадження значно жорсткіших етичних вимог до них [3].

Питання кадрового забезпечення органів прокуратури, у тому числі й етичні засади прокурорської діяльності, розглядалися у працях таких вітчизняних вчених, як І. Билиця, В. Долежан, В. Загородній, І. Марочкін, О. Михайленко, Ю. Полянський, М. Руденко, В. Сухонос, М. Якімчук та ін. Втім залишилися невисвітленими проблеми спадкоємності етичних якостей особистості у системі забезпечення ефективності прокурорської діяльності, ролі вищої школи у їх становленні. Зазначене обумовило завдання даного дослідження та його актуальність.

Як відомо, характеристики особистості прокурора своєрідно проявляються у праві: вимоги, які пред'являються до нього, визначаються на засадах особливого, втім формулюються найзагальнішим чином: вказівкою на громадянство, критерії віку, освіти, стажу роботи, які законодавчо формалізовані як вимоги до претендента на заміщення посади прокурора. Так, відповідно до ст. 27 нового Закону «Про прокуратуру», прокурором місцевої прокуратури може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше двох років і володіє державною мовою. Що стосується прокурорів вищестоящих ланок, то відмінністю вимог до таких посад є більш тривалий стаж роботи в органах прокуратури. Нескладно помітити, що порівняно з аналогічними положеннями раніше діючої ст. 46 Закону про прокуратуру, остання містила також вимоги щодо наявності у таких осіб необхідних моральних якостей. Вони, зокрема, визначалися

Законом від 17.05.2012 р. «Про правила етичної поведінки» [4], іншими законами, нормами міжнародного права, Кодексом професійної етики та поведінки працівників прокуратури, схваленим Всеукраїнською конференцією працівників прокуратури 23.11.2012 р. та затвердженим наказом Генерального прокурора України від 28.11.2012 р. [5, 177–187]. Обов'язок їх дотримання містився у присязі працівника прокуратури («неухильно додержуватися Конституції, законів та міжнародних зобов'язань України, бути принциповим, чесно, сумлінно і неупереджено виконувати свої обов'язки, з гідністю нести високе звання працівника прокуратури») та ін.

Чинний Закон «Про прокуратуру» [6] серед обов'язків прокурора передбачає додержання правил прокурорської етики, зокрема не припускати поведінки, яка дискредитує його як представника прокуратури та може зашкодити його авторитету (ч. 4 ст. 20 Закону). Вочевидь, маємо певну неузгодженість між вимогами, які ставляться до кандидата на посаду прокурора (відсутні моральні стандарти), і вимогами, яким має відповідати прокурор (наявні моральні стандарти). У зв'язку з цим актуальною є думка А. Ф. Коні: «Якими б добрими не були правила діяльності (юридичної. – О. Б.), вони можуть втратити свою силу та значення у недосвідчених, грубих або несумлінних руках» [7, 20]. Тож ідеться про необхідність окреслення й моральних якостей, яким має відповідати кандидат на прокурорську посаду.

У наш час непоодинокими є випадки недодержання прокурорськими працівниками етичних норм, що обумовлено як правовими, так і неправовими факторами. До останніх, на нашу думку, можна віднести і відсутність концептуальних засад підготовки майбутніх правознавців з огляду на засвоєння ними європейських стандартів професії юриста, розвинення у них необхідних моральних якостей. І в цій частині маємо претензії до Закону

«Про вищу освіту» [8] (далі – Закон), який хоча й містить положення про те, що компонентою вищої освіти, а отже, й її якістю та компетентністю, є, однак, і морально-етичні цінності (ст. 1 Закону), не орієнтує її здобувачів на необхідність і шляхи подолання відомих недоліків т. зв. вітчизняного менталітету. Розглянемо ці питання докладніше.

Так, ст. 16 Закону визначає, що система забезпечення якості вітчизняної вищої освіти складається із зовнішньої та внутрішньої компонент. Остання покладається, перш за все, на вищі навчальні заклади, які мають здійснювати відповідні процедури та заходи. В розвиток цих положень ст. 26 Закону серед основних завдань вищого навчального закладу передбачає, зокрема, участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу; формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах; збереження та примноження моральних цінностей і досягнень суспільства.

Одним із шляхів втілення в життя зазначених положень є запровадження у вітчизняних вищих навчальних закладах юридичного профілю етичних кодексів студентів (т. зв. етизація освіти). Тим самим будуть забезпечені спадкоємні, послідовні й системні соціально-психологічні засади формування етичної поведінки майбутніх юристів-правників. Адже, як слушно вказує М. І. Рудакевич, специфічних *систем моралі* (підкреслено нами. – О. Б.) потребують ті професії, зовнішні прояви і кінцеві результати яких мають суттєвий вплив на людину, на розвиток суспільства, їх безпеку, культурний і моральний стан. До таких професій належить державна служба [9, с. 70]. Додамо до цього й такий її різновид, як служба в органах прокуратури.

Дійсно, ще римляни говорили, що *ius est ars boni et aequi* (право – це мистецтво добра та справедливості) [10, с. 311]. Тому, на нашу думку, турбота суспільства про належні моральні стандарти майбутніх правників має знаходити свій прояв ще зі студентських років. Певний досвід такої роботи накопичений у низці юридичних навчальних закладів зарубіжних країн із їх віковими традиціями, узгальнив польський дослідник Р. Токарчик. На його думку, в царині регуляцій студентської етики першість належить американським навчальним закладам. Так, американський Центр академічної чесності, який є консорціумом більш як 200 коледжів та університетів, дбаючи про розквіт академічної культури, визначив ключове поняття «академічної чесності», що означає вірність п'яти фундаментальним вартостям: гідності, довіри, повазі, чесності та відповідальності. У свою чергу, університет Норвестерна, який є членом згаданого консорціуму, встановив вісім таких ключових норм академічної чесності студентів: 1) знати свої права та обов'язки; 2) вказувати використані джерела; 3) охороняти свою працю; 4) уникати підозр; 5) покладатися на себе самого; 6) ніколи не фальшувати дані; 7) ніколи не підтасовувати дані; 8) завжди говорити правду. Типові порушення цих правил складають «академічну нечесність»: шахрайство, плагіат, фабрикування, здобуття переваги негідним чином, сприяння і намовляння до академічної нечесності, фальшування даних та офіційних документів, недозволений доступ до даних академічної електронної системи. За нечесну академічну поведінку передбачено застосування таких санкцій: зниження або позбавлення оцінки; письмова догана; позбавлення університетської матеріальної допомоги; тимчасове та умовне позбавлення статусу студента; виключення з університету; публічне оголошення санкцій; позбавлення наданих ступенів та різноманітне поєднання перелічених санкцій [11, с. 316–317].

Етичні принципи студентів-юристів Університету штату Флорида, метою яких є «служити суспільству, а також юридичним спілкам, виховуючи юристів, відданих справі встановлення справедливості, поваги до закону та самовдосконалення», формулюють обов'язок: «кожен, хто пов'язаний із юридичним факультетом, не бреше, не ошукує і не краде». Як приклади «академічної нечесності» студентів названі: нечесне заповнення списку присутніх; брехливі пояснення професорові з приводу своєї відсутності чи запізнь; подання неправдивої інформації у своїх резюме; користування сторонньою допомогою під час складання іспитів; принесення недозволених матеріалів до екзаменаційної аудиторії; надання недозволеної допомоги іншому студенту під час складання іспиту; виконання домашнього завдання за іншого; винесення книжок із бібліотеки; плагіат; здача чужих праць під своїм іменем; користування сторонньою допомогою під час виконання самостійних завдань, таких, як: юридичне дослідження, інсценований судовий процес, підготовка такого процесу та ін.

Етичним кодексом передбачені органи, які проводять нагляд за функціонуванням етичних принципів, й детально, на зразок юридичних процедур, врегульовується мета, юрисдикція, склад та обрання Етичної комісії, Студенського Суду Честі та Апеляційної комісії. Діяльність зазначених органів у справах честі складається із інформування про підозру у порушеннях норм, прав обвинуваченого (негайне повідомлення про звинувачення у порушенні етичних принципів, швидке розслідування, представлення доказів); створення окремої комісії для проведення попереднього розгляду справи; можливість для особи обрати такі варіанти поведінки: а) визнати свою провину і прийняти покарання; б) не визнати свою провину і звернутися із проханням про розгляд справи Етич-

ною комісією; в) подати апеляцію; надати новий суттєвий доказовий матеріал; добровільно залишити навчальний заклад.

У Польщі Студентська спілка юридичної етики факультету права й адміністрації Варшавського університету у 2004 р. розробила й прийняла за нормативні Етичні принципи студентів-юристів «з турботою про польське правосуддя, з вірою у глибокий зв'язок між моральним рівнем юристів і освітою та вихованням під час юридичного навчання, з прагненням реалізувати принципи професійної етики юристів від самого початку їхнього професійного життя..., з переконанням у важливості та необхідності поважати непорушні етичні прин-

ципи, а також роль гідної поведінки в житті кожної людини, а зокрема тієї, яка виконуватиме професію громадської довіри» [11, с. 318–319]. Й до цього складно щось додати!

У підсумку зазначимо, що моральні застереження, які містяться в етичних кодексах студентів, повинні, перш за все, сформуватися у вітчизняному суспільстві й закріпитися у його свідомості. Однак необхідність морального вибору, перед яким усе частіше постають прокурорські працівники, потребує прискорення етизації правничого навчання в Україні. Бо, як говорили римляни, *Quod differtur, non aufertur* (що відкладається на потім, то не виконується) [10, с. 743].

Література

1. Вісник прокуратури. – 2002. – № 6. – С. 122–124.
2. Виноградов П. Г. Государство и право / П. Г. Виноградов. – М. : 1911. – 320 с.
3. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. : схвалена Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 // Офіц. вісн. України. – 2015. – № 41. – Ст. 1267.
4. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4722-17>.
5. Лапкін А. В. Правові основи прокурорської діяльності : наук.-практ. посіб. / А. В. Лапкін ; за ред. П. М. Каркача. – 2-ге вид., змінене та допов. – Х. : Право, 2013. – 320 с.
6. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.
7. Кони А. Ф. Избранные произведения / А. Ф. Кони. – М. : Госюриздат, 1956. – 888 с.
8. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
9. Рудакевич М. І. Професійна етика державних службовців : теорія і практика формування в умовах демократизації державного управління : монографія / М. І. Рудакевич. – Тернопіль : Астон, 2007. – 398 с.
10. Крылатые латинские выражения / авт.-сост. Ю. С. Цыбульник : худ.-оформ. Б. В. Бублик, В. А. Мурлыкин. – Х. : Фолио ; М. : Эксмо, 2009. – 992 с.
11. Токарчик Р. Юридична етика : пер. з пол. / Роман Токарчик. – Вид. 3-тє випр. – К. : Таксон, 2009. – 356 с.